

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım
DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cermal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Doç. Dr. Kımbat KARATIŞKENOVA

Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Kazak-Türk Üniversitesi Öğretim Üyelerinden olup Kımbat Karatışkenova, İmâm Mâturîdî sempozyumuna Aquinah Thomas ve İmâm Mâturîdî Düşüncelerinde Kader ve İrade meselesi tebliğiyle katılmıştır.

Aquinalı Thomas ve İmâm-ı Mâturîdî Düşüncelerinde Kader ve İrade Meselesi

Aquino'lu Thomas kendi düşüncesinde felsefe ve teoloji alanlarını birbirinden ayırmaktadır. Birincisi akıl gerçeğini ortaya koysa, ikincisi vahiy gerçeğini ileri sürmektedir. Aquino'lu Thomas'a göre Aristo görüşlerinde gerçeklik merhaleleri sadece bilgelik bireyselliği ve Allah hakkında yüksek bilgiye sahip olma özelliğiyle nitelendirilmektedir. Bu düşünce vahiye dayanmaktadır. Aquino'lu Thomas bilgelik birliğinin birbirine bağlı üç türünü belirterek, bunların herbirinde gerçek nurunun bulunduğunu söylemektedir:

- İyilik bilgeligi
- İlahi gerçeklik akılı kullanan inanç bilgeligi
- Metafizik bilgelik varlığın mahiyetini tanıyan akıldır.

Bu bağlamda Aquino'lu Thomas teolojinin iki türünü ortaya koymaktadır: birincisi vahiy gerçeğine dayanan ilahi bir teoloji, ikincisi ise sadece akıl nuruna dayanan rasyonel bir teolojidir (gerçeği insan aklıyla tanıma yolu). Aquino'lu Thomas bilim ve inanç gerçeği birbirine aykırı düşmez diyerek, bunların arasında

bir uyumluluğun olduğunu kaydetti. Bilgelik, Tanrıyı tanıma gayretidir, bilim ise bu gayreti destekleyici bir araçtır. İradenin özgür (serbest) olması insanı kendi davranışlarından sorumlu tutar. İrade özgürlüğünün kökenini akıl oluşturmaktadır. İnsanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliği, akli ve bilgisidir. Bunun ışığında insan serbest ve mantıklı tercih yapma kabiliyetine sahiptir. Akıl ve özgür irade insanı eylemlerin yapılmasına bir temel oluşturur. İnsan, akıl ile irade arasındaki uyumluluktan akıla büyük önem verir. Çünkü irade akıla tabiidir. Ama, kimi durumlarda irade gücü öne çıkar. Ancak iyilik yapmak için insana kendi gayretiyle birlikte Allah'ın şefaati lazım. Onun ışığında insanın eylem ve davranışları olgunlaşır. Ancak, Allah'ın tüm dünyayı kendi yönetimi altında tutması tercih (seçim) özgürlüğünü reddetmemektedir. Yani, en yüksek bir sebep olarak Allah ek sebeplerin kendiliğinden ortaya çıkmasını inkar etmemektedir. Bu çerçevede Aquino'lu Thomas'ın gerçek özgürlüğü (özgür irade) dışlayan determinizm (nedensellik) kurtulmadığı görülmektedir. Fakat, insan özgürlüğünün nedensiz olmaması için gerekli fırsatlar araştırmıştır.

Aquino'lu Thomas «Kafirlere Karşı» (Summa Contra Gentiles) adlı eserinde Allah'ın ebedi ve değişmez güç olduğuna çok büyük önem verir: «Doğum varolmaya götürür, ölmek yokolmaya götürür. Şekil (form) doğuma son verecek, ayırma ölüme son verecek. Ama bu durum şeklin evreni, ölümün ayırımı oluşturmada yer alır. Eğer herhangi bir şekil varoluşun oluşmasına esas olamazsa eşyanın böyle bir şekilde olmasının doğum diyemeyiz. Yani, eğer Allah tüm eşyaların formal varoluşu olsa, doğum devirlerinin sonu olacaktı. Ancak Allah ebedidir. Ve bu durumda eşyanın varoluşu zamana bağlı kalırdı, yani doğum da ölüm de olmazdı. Öyle olsaydı, önceki varlık yeniden esasa alınacaktı. Bu eşya önceden var veya yok demektir. Eğer o eşya önceden varsa onun tekrar ortaya çıkması mümkün olmaz. Çünkü yeniden varolan şey yeni olur. Bu yüzden bu doğum olmaz, değişim olur. Eğer eşya önceden yok olursa, o yoktan var olması gerekir. Bu doğum kavramına aykırı gelir. Bu konuda İncil'de şöyle denilmiştir de onaylıyor: «Allah her şeyin yaratıcısıdır.»¹

Görülüyor ki Aquino'lu Thomas Allahı her hareketin nedeni olduğunu ve tüm eşyanın kaderinin yaratıcısı olduğunu ileri sürmektedir: «Biz Allahı her şeyin içinde mevcut diyoruz. Ama Allah o şeye ait, onun içinde değil, şu şeyin sebebi olarak düşünülmeli,

çünkü nedensiz sonuç olamaz. Biz 'şekil bedende' ve 'insan evde' dediğimizde başka anlamda düşünüyoruz.»² Yani, tüm yaradılışın kaderini yaratan Allahın hakikat sahibi olduğunu söyleyen Aquino'lu Thomas yaratılanların eksikli olduğundan hakikati öğrenemeyeceğini destekliyor. İnsan serbest görünüyor, ama kendisine ölçünen kaderden aşamaz. «Kafirlere Karşı» adlı eserinde Sain Thomas şunu belirtmektedir: «Yaratılış hadis olduktan sonra harekete geçer. Yani, hareket sahibinin gerçek seviyesine bağlıdır. Hareket sonucunun gerçek seviyesi hareket sahibi amellerinin gerçek seviyesinden üstün gelemez. Çünkü hareket yöneldiği taraftan zayıflanması mümkündür. Fakat her sebep Allah'a dayanmaktadır. Yani her şeyde var olan gerçek Allah'ta da var, çünkü Allah her yerinde mükemmel.»³

İmâm Mâturîdî kelam konusunda Allah'ın zati sıfatlarının (ilim, kudret vb.) gerçekliği ve ebediliği, Kuran içeriğinin ebediliği ve zaman içinde yaratıldığı, takva sahiplerinin hiç vasitasız Allah'ı görebildiği ve insan davranışlarının Allah tarafından yaratıldığı ile ilgili anlayışları Eş'ari inancı ışığında ele almıştır. Ancak Eş'arilik ve Mâturîdilik arasındaki görüş farklılıkları, İmâm Mâturîdî ve tabileri sadece Allah'ın zati sıfatlarını değil, aynı zamanda insanın serbest ve mantıklı tercih yapma kabiliyetini (hak ve yetki) ortaya koydu. Cebrail'in (a.s.) Peygamber Efendimize "İman nedir?" diye sorduğu sorusuna Hazreti Resulullah iyilik ve kötülüğün Allah'tan olduğuna inanmaktır cevabını vermiştir. Fakat insanda irade özgürlüğünün olduğunu reddetmemektedir. İnsanın eylem ve davranışlarını, Allah'ın her insan için belirlediği bir kader olarak değerlendirmektedir.

«Şüphesiz biz her şeyi bir mahiyete göre yaratmışızdır.»⁴ ayetindeki mahiyeti İmam el-Mâturîdî kader olarak anlatır. Dr. M.Saim Yeprem «İrade Hürriyeti ve İmâm Mâturîdî» adlı eserinde şöyle der: «İmam el-Mâturîdîye göre 'kader'i iki kısımda mütalaa etmek gereklidir: a) «Bir şeyin mahiyeti» demektir ki bu mahiyet, hayır, şer, hüsün-kubuh, hikmet-sefeh olabilir. İşte, Cenab-ı Hakkın eşya ve fiillere bu mahiyeti kazandırmasına 'kader' adı verilir. b) Meydana gelecek şeylerin zaman ve mekanını hak veya batıl olduğunu sevab veya ıkab mevzuu olduğunu beyan etmektir.»⁵

Zaman bakımından ezeli olan ilmin yine zaman içinde hadis olan fiile nasıl taalluk edeceği, diğer bir ifade ile kulun fiilinin ilahi ilmin illeti, ilm-i ezeleliyi de malul yapmanın nasıl izah edilebileceği açık

kalmaktadır. Dr. M. Saim Yeprem eserinde şu hususu böyle anlatıyor: «Bu noktanın tahliline geçmeden önce kaza-kader ile kulun hidayet ve dalaleti meselesi ve kulun sorumluluğu konusunda İmamımızın ne düşündüğünü görmemiz gerekmektedir. İmamımıza göre iki çeşit hidayet vardır: a) doğruyu bulmak doğrunun içinde olmak manasına hidayettir ki bu sadece peygamberlere ve müminlere mahsustur 'Ki hepsini dünyalara üstün kıldık; doğru yola erdirdik'⁶ ayetinde zikri geçen hidayet bu nevi hidayettir; b) doğruyu görüp bilmek manasına hidayettir ki bu manalaki hidayette müslüman olan ile müslüman olmayan müşterek durumdadır.»⁷

Görüldüğü gibi, bu sorunu insan çözemez ve sorunu iki bakımdan anlatılabilir:

1. Dünyevi görünüm. Bu kapsamda herhangi bir hareketi insanın kendisi yaptığı açıktır. Kimse bir şey yapmaya zorunlu olduğunu iddia edemez. İyi ya da kötü davranışla bulunsa da o kendi sorumluluğuna atıttır. Ve şimdi bu adam işlerinde serbest ve yaptığı işleri için sorunlu olması mantıklıdır.

2. İlahi görünüm. Bu alan metafizik bir anlayış alanı olup insan zihnine aykırı gelir. Evrende Cenab-ı Hakkın katılımı olmadan hiçbir şey olamaz. Onun iradesi her şeyi kapsar.

Aquino'lu Thomas ile İmâm el-Mâturîdî Allah'ın irade konusuna büyük önem vermişlerdir. Aquino'lu Thomas insanın davranış ve iradesine yeterli bir düzeyde önem vermemektedir. İmâm el-Mâturîdî olsa insanın aklına öncelik vermektedir.

Dipnotlar

- 1 Alemdik Filozofialık Mura. 5-tom. Ortasırılık Dini Filozofia. -Almatı: Jazuşı, 2005, s.560, 246, 247.
- 2 A.g.e., s. 248.
- 3 A.g.e., s. 251.
- 4 Kuran-ı Kerim, el-Kamer, s.49.
- 5 Dr.M.Saim Yeprem, İrade Hürriyeti ve İmâm Mâturîdî, M.Ü.İlahiyat Fak., İstanbul, 1984, s.315.
- 6 El-Enam (6) 86.
- 7 A.g.e., s.320.